

STAMBOOM DOSSIER

Versie 1.3 dd. 160410 door Ir. René A.M. Martens RI Msc.

De feitelijke aansluiting op de voorouders van deze tak van Hoenselaer heb ik helaas niet kunnen achterhalen. In de VIII generaties zijn ook geen familieleden met bezittingen in het Brabantse land.

Het kasteel Herlaer is een aantal generaties van 1450 tot 1667 in gebruik of bezit van deze familietak.



Wapens Hoenselaars: blauw en in een zilveren schildhoofd met drie merletten.

Inhoudopgave

1. Stamboom Van Hoenselaer
2. Geschiedenis van Kasteel Nieuw-Herlaer
3. De Heren van Nieuw-Herlaer
4. Taxandria familie Van Hoenselaer & kasteel Herlaer
5. 2012 Locatie en foto Nieuw Herlaer
6. Nieuw-Herlaer begint bij Oud-Herlaer
7. Nieuw-Herlaer als instituut
8. Iets over de bouwgeschiedenis
9. De openbare verkoop
10. Stamboek Phoeninck van Deventer.

IX.10 NN VAN HOENSELAER (1450-xxxx).

Geboren in St. Michielsgestel.

Ook geschreven als Hontzelair.

Bron vGvH pagina 121.13.

Kinderen

1. Werner van Hoenselaer (1490-xxxx).

Tijdsbeeld

1476/1477 Lid van het ilustere Lieve Vrouwe Broederschapgilde van den Bosch, wonende op Herlaer te St. Michielsgestel.

X.8 WERNER VAN HOENSELAER (1490-xxxx).

Geboren in St. Michielsgestel op Kasteel Herlaer.

IX.10 Zoon van Nn van Hoenselaer (1450).

Gehuwd met Anna Pels, dochter van Diederiks Pels.

Bron vGvH pagina 137.19.

Kinderen

1. Nn van Hoenselaer.

Tijdslijn

1525/1526 Werner is poorter van Den Bosch.

1529 Werner en Anna verkopen twee kampen land in Rosmalen.

Het Bossche stadsrecht regelt in de eerste zeven artikelen de positie van de poorter. Het bedrag dat betaald moet worden om poorter te worden is laag gehouden (zes stuivers), maar natuurlijk is er wel een eed van trouw verschuldigd aan de hertog en aan de stad. Als hij in aanmerking met de justitie zou komen, moet de poorter gehoord en geoordeeld worden door eigen schepenen.

*Joannes Bouwens geboren Amsterdam 29 augustus 1663, overleden Amsterdam 12 november 1720, werd poorter van Amsterdam 18 februari 1693, klerk ter secretarie admiraliteit vanaf 1698, koopman in geschut en Zweeds ijzer onder firma Wed. Pieter Bouwens & Soon, firma Joannes Bouwens en firma Joan Bouwens & Soonen 1714, commissaris van het touwwerk 1709, trouwde Amsterdam 28 februari 1685 met **Catharina Pels**, geboren Amsterdam 10 april 1665, overleden Amsterdam 31 oktober*

1704, dochter van Jean Lucas Pels, heer van Hogelanden en Susanna Noiroot.
Zie mijn dossier over Heerlijkheid Horssen en de familie Bouwens.

Hermann van Pels (Gehrde, 31 maart 1898 – Auschwitz-Birkenau, oktober 1944) was een van de onderduikers in het Amsterdamse Achterhuis, waar ook Anne Frank zich schuilhield.

XII.1 WERNER VAN HOENSELAER (1540-xxxx).

X.8 Kleinzoon van Werner van Hoenselaer (1490).

Bron vGvH pagina 164.12.

Kinderen

1. Goossen van Hoenselaer (1565-1630);
2. Jonkheer Werner van Hoenselaer (1570-xxxx);
3. Adolf van Hoenselaer (1580-xxxx).

XIII GOOSSEN VAN HOENSELAER (1565-1630).

Ook geschreven als Goossen Honseler.

XII.1 Zoon van Werner van Hoenselaer (1540).

Gehuwd met Adriaenken Jans, dochter van Herman Jans.

Bron vGvH pagina 170.5.

Tijdsbeeld

1630 Maart 3. Begraven in de kerk te St. Michielsgestel met als wapen drie merletten naast elkaar onderhelft blauw.



Omstreeks het midden van de 15e eeuw werd een bakstenen gotische kerk gebouwd. Dit was een driebeukigepseudobasiliek. Vanaf 1648 werd deze kerk gebruikt voor de hervormde eredienst. Omdat er in Sint-Michielsgestel nauwelijks protestanten waren, werd de kerk verwaarloosd. In 1791 werd het koor afgebroken. In hetzelfde jaar werd de kerk weer teruggegeven aan de katholieken. In 1806 werden nog enige herstelwerkzaamheden aan het koor uitgevoerd, en ook werden toen de grafstenen uit de kerk verwijderd.

Op 29 november 1836 stortte tijdens een zware storm de torenspits op het schip van de kerk. De kerk werd daarbij zwaar beschadigd en moest vervangen worden. Slechts de toren bleef -zij het voortaan zonder spits- behouden en zes traveeën uit de middeleeuwse kerk werden onderdeel van de nieuwe waterstaatskerk.

XIII.2 JONKHEER WERNER VAN HOENSELAER – HEER VAN HERLAER (1570-1634).

Ook geschreven als Honselaer.

XII.1 Zoon van Werner van Hoenselaer (1540).

Gehuwd met Anna Proeninck van Deventer (xxxx- tussen 1634 en 1652).

Bron vGvH pagina 173.17.

Kinderen

1. Adolf van Hoenselaer (1601-xxxx);
2. Gerrit van Hoenselaer (1602-xxxx);
3. Marye (Maria) van Hoenselaer (1604-xxxx);
4. Aelbertus van Hoenselaer (1606-xxxx);
5. Adriana van Hoenselaer (1605-xxxx).

Tijdsbeeld

1606 Werner voert het bevel over een koningsgezinde troep van 20 á 30 man, die gelegerd was op Nieuw-Herlaer via bemiddeling van Anthony Schets, baron van Grobbendonck, koningsgezind bevelhebber van de stad Den Bosch. Schets vraagt voor hem geld aan om Nieuw-Herlaer te herstellen.

1629 Geeft op Nieuw-Herlaer onderdak aan bisschop Ophovius van Den Bosch die na inname van Den Bosch in 1629 door Frederik Hendrik de stad doet verlaten.
1634 Anna Proeninck van Deventer, weduwe van Werner van Honselaer, is meter van Werner van Wernerus, zoon van Lambert Millinck van Gerwen en haar dochter Adriana van Honselaer.
Zie beschrijving uit Taxandria hierna.

XIV.1 ADOLF VAN HOENSELAER (1601-1667).

Ook geschreven als Honselaer.
XIII.2 Zoon van Jonkheer Werner van Hoenselaer – Heer van Herlaer (1570) en Anna Proeninck van Deventer.
Heer van Nieuw-Herlaer voor de helft.
Bron vGvH pagina 177.1.



Ongehuwd.

Tijdsbeeld

1634 Laat zich bij het doopsel van zijn neef Wernerus, zoon van Adriana van Hoenselaer en Lambert Millinck van Gerwen vertegenwoordigen door kannunik Daniel van Emmerik.
1658 Procedeert met zijn zusters Adriana en Maria.
1658 Ziek te bed op zijn kasteel Nieuw-Herlaer, waar hij dan zijn eerste testament maakt en schout Cornelis Proening van Deventer tot zijn universeel erfgenaam aanwijst. Zijn erfgenamen, krachtens zijn tweede testament: Albert, Geertruid en Joanna Catharina Millinck van Gerwen, de kinderen van zijn zuster Maria, en Albert Millinck van Gerwen, schout van Helmond.
1667 Adolf overleden op Nieuw-Herlaer en begraven in het familiegraf in St. Michielsgestel.

XIV.3 MARYE (MARIA) VAN HOENSELAER (1604-1659):

Ook geschreven als Honselaer.
XIII.2 Dochter van Jonkheer Werner van Hoenselaer – Heer van Herlaer (1570) en Anna Proeninck van Deventer.
Gehuwd met Jonkheer Lambert (Dirck) Millinck van Gerwen.
Bron vGvH pagina 182.8.

Kinderen

Ja, maar niet nader bekend.

Tijdsbeeld

Dirck werd geboren op het huis de Roudonck te Esch als zoon van Lambrecht. Het huis wordt omschreven: Een steenen huys, duyffhuys, backhuys, put en hoven, te samen omgraven sijnde met een hoeve lands daarbij gelegen, gestaan en gelegen in de parochie van Esch.
1659 Dirck wordt per ongeluk doodgestoken door jonkheer Tobias Muyckens van Esch, die daarna voortvluchtig is.
1663 De vete wordt beëindigd door een verzoening.

XIV.4 ADRIANA VAN HOENSELAER (1605-xxxx).

XIII.2 Dochter van Jonkheer Werner van Hoenselaer – Heer van Herlaer (1570) en Anna Proeninck van Deventer.
Gehuwd-1 Lambert Millinck van Gerwen, zoon van Lambracht Millinck van Gerwen en Nn van Durne.
Gehuwd-2 Jacob Albert Proening, stadhouder van Schijndel, Erp en Veghel.
Bron vGvH pagina 179.1.

Tijdsbeeld

1634 Haar broer Adolf van Hoenselaer laat zich bij het doopsel van zijn neef Wernerus, zoon van Adriana van Hoenselaer en Lambert Millinck van Gerwen vertegenwoordigen door kannunik Daniel van Emmerik.
1667 Jacob Albert Proeninck en zijn vrouw Adriana van Honselaer erven van hun oom Adolf van Honselaer.

Hun nakomelingen worden landbouwers.

XIV.5 AELBERTUS VAN HOENSELAER (1606-xxxx):

XIII.2 Dochter van Jonkheer Werner van Hoenselaer – Heer van Herlaer (1570) en Anna Proeninck van Deventer.

Getuigen bij geboorte: Dominee Martinus Flierlant, receptor Maria Deventer.

XIII.3 ADOLF VAN HOENSELAER (1580- voor 1667).

Ook geschreven als Goossen Honselaer.

XII.1 Zoon van Werner van Hoenselaer (1540), overleden voor 1667 te Nieuwkuyk.

Gehuwd in 1603 te Den Bosch met Geeburg van den Hövell, dochter van Mr. Dirck van den Hövell en Joannus de Swaerff.

Bron vGvH pagina 169.2.

Tijdsbeeld

1604 Geeburg van Heuvel is te Den Bosch als getuide bij Marye, dochter van Warnart van Honselaer en Anna Proeninck van Deventer.

1612 Adolf verkoopt huis, erve en hof, het latere general postkantoor in de Verwerstraat 20 te Den Bosch.

1667 Erfgenamen van Adolf zijn neef Adolf Wernerszoon van Hoenselaer, Maria Wenersdochter van Hoenselaer en Jacob Albert Proening, echtgenoot van Adriana Wernersdochter van Hoenselaer.

Familie van Hövell.



Van Hövell (ook: Van Hoëvell, Van Hoëvell tot Nijenhuis, Van Hövell tot Westerflie, Van Hövell tot Westerflie en We(e)zeveld, of Van Hövell van Wezeveld en Westerflie) is de naam van een oud adellijk geslacht.

De riddermatige familie komt oorspronkelijk uit de buurt van het Duitse stadje Vreden. In de 14e eeuw kwamen de eerste leden van de familie in Nederland terecht.

Tijdens de Reformatie splitste de familie zich in twee grote takken, een katholieke (Van Hövell) en een protestantse (Van Hoëvell).



Huis Nijenhuis te Diepenheim

Verwerstraat



Vanaf het derde kwart van de 13e eeuw vestigden steeds meer lakenverwers zich in de Lange Kolfertstraat, begin 14e eeuw werd de straatnaam veranderd in Verwersstraat. Een aantal aangrenzende straten kreeg eveneens namen die te maken hadden met de opkomst en bloei van de lakennijverheid en wolverwerkende industrie: Volderstraatje (naar het vollen, het dichter maken van de wollen stoffen), Lange en Korte Putstraat (naar de grote verwersputten), Weversplaats en de niet meer bestaande Kemelsharenhoek (van kameelhaar).

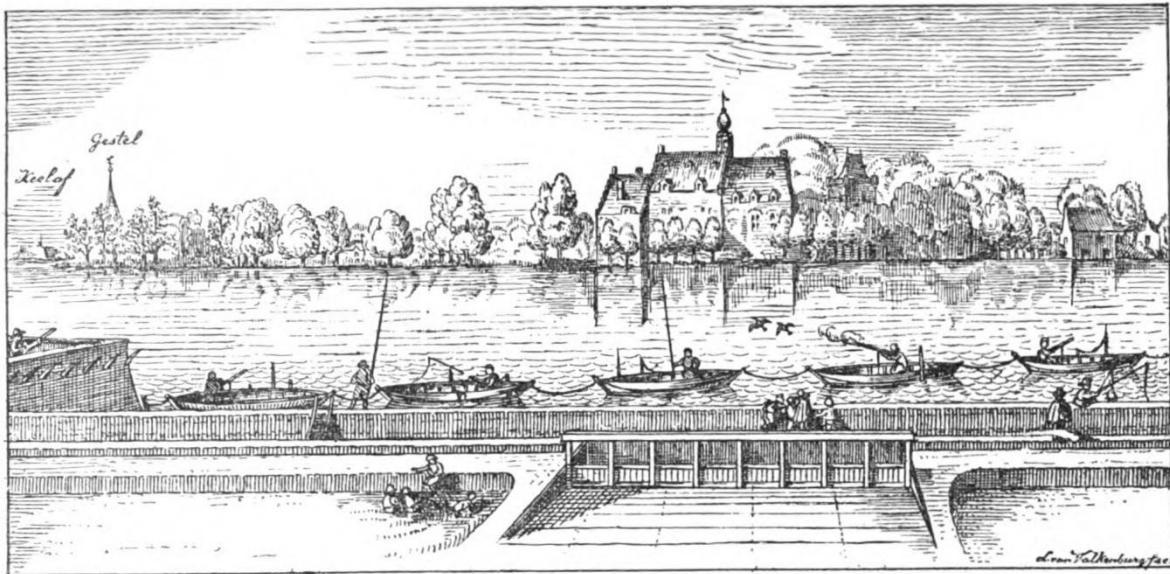
Op 12 juni 1463 veroorzaakte een lakenverwer een ramp. Ondanks de waarschuwende avondroep van de klepperman was hij vergeten een kachel af te dekken. Zijn huis raakte in brand. In een tijd dat alle huizen van hout en de daken van stro of riet gebouwd waren, werd het letterlijk een lopend vuur. De halve stad brandde af, 4.000 huizen gingen verloren, vele Bosschenaren kwamen om.

Verwerstraat 20: "De Posthoorn", in 1754 Postkantoor, bediend door den commies Forsing.

Een van de mooiste panden in 's-Hertogenbosch is Verwersstraat 41. Op die plek bouwden ooit de bogarden hun klooster (1309 - 1588). In 1613 kochten de jezuïeten het complex en stichtten er hun klooster en college. In 1629 kreeg het de functie van ambtswoning van de gouverneur. De tegenwoordige Commissaris der Koningin heette tot 1850 Gouverneur des Konings. De Brabantse commissaris woonde tot 1983 in dit Gouvernementspaleis. Tussen 1767 en 1770 verbouwde Pieter de Swart het in Lodewijk XVI-stijl. In 1987 kreeg het een nieuwe bestemming als het Noordbrabants Museum.

11. 1898 Taxandria jaargang V: Nieuw-Herlaer in verval

Zie tevens **stamboom Proeninck van Deventer** aan het einde van deze publicatie.



2. Geschiedenis van Kasteel Nieuw-Herlaer

Bron: o.a. Drs. R.A.Th. van Aart

Bewerkt en aangevuld door René Martens - 2012.

Locatie: Halder 6 – Sint Michielsgestel.

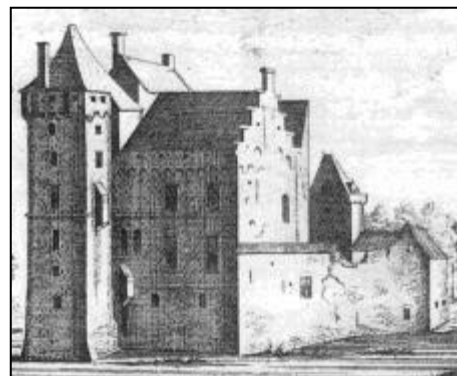


en is voor het eerst vermeld op 17 november 1381 als Nijeherlaer. Het was een leengoed van Oud-Herlaer, dat oorspronkelijk circa 100 meter verderop lag.

Op Ruimel zijn bewijzen gevonden van Romeinse aanwezigheid, dus de bewoning van de streek gaat al zeker terug tot het begin van onze jaartelling. Het gebied zag er toen heel anders uit dan nu. Stel je de Dommel voor als een sterk meanderende rivier die geregeld overstromingen gaf. Verder veel broekland en daartussen zand opduikingen en je krijgt een heel ander beeld dan bij de gekanaliseerde rivier nu, hoewel het gebied Haanwijk, zoals het officieel heet, ondanks de toegeslagen ruilverkaveling ook nu zeer fraai is. Het landschap is schijnbaar van een heel

Nieuw-Herlaer (ook: Nieuw-Herlaer) is een kasteel nabij Sint-Michielsgestel. Het ligt aan de Dommel tegenover de buurtschap Halder en als buurman het Jachtslot Haanwijk ligt.

Het kasteel werd gebouwd later dan Oud-Herlaer



andere periode en oogt bijna achttiende eeuws, hetgeen natuurlijk ook komt door de bebouwing: Nieuw Herlaer, Haanwijck, 't Vaantje en de oude boerderijen geven dat idee.

3. De Heren van Nieuw Herlaer

Wapen Millinck van Gerwen



De eerste Heer van Herlaer is Willem van der Aa. Tot 1470 bleef dit geslacht op het kasteel de scepter zwaaien. Vanaf circa 1450 in bezit van de familie Hoenselaers en via huwelijk van Adriana van Hoenselaer met Cornelis Proeninck van Deventer door vererving in 1532 is al sprake van een leenverheffing als het leen wordt opgedragen aan de familie Proeninck van Deventer.

Eind 16e eeuw erven de twee dochters Anna en Maria Proeninck van Deventer het kasteel en besluiten het op te splitsen: ieder gaat de helft bewonen. Maria's deel blijft door vererving in de (aangehuwde) **familie Werner van Hoenselaer en zijn zoon Adolf**. De familienamen die we verder tegenkomen zijn Pybes d'Adema en Endevoets. Anna's deel gaat merendeels door koop over van het ene naar het andere geslacht. Daar komen we namen tegen als Millinck van Gerwen, Ruysch en Schmeling.

De echtgenote van de laatste, schonk haar helft van het kasteel bij testament in 1789 aan haar zuster, Genoveva Maria, gravin van Welderen. Genoveva kocht kort daarna van de echtgenote van de laatste Endevoets het andere deel van het kasteel en verwierf daarmee het totale bezit.

Zij liet het in 1791 op de toren na afbreken en een nieuw buitenhuis optrekken, waarvoor zij en haar echtgenoot zich flink in de schulden staken. Men zegt dat zij uiteindelijk in 1798 het kasteel hebben moeten verkopen. Het werd verkocht aan Thomas Cornelis van Rijckevorsel ten behoeve van het bisdom om er een seminarie in te vestigen. Daarmee kreeg het kasteel heel andere bewoners.

1. Willem van Randerode van der Aa, Florijnzoon
2. Floris van Randerode (diens zoon)
3. Willem van Randerode (diens zoon)
Opmerking. Bron Aqua Vitea VNG 2011-1 pag 19.
In 1407 is sprake van een lening van 450 gulden van Hertog Reinald IV van Gelre aan Johan van Herlear. Otto Nicolaeszn van Haeften (5e Heer van Haaften) was getuige.
4. 1447 Hendrik van der Aa (omstreeks 1450), gehuwd met Margaretha Oem van Arkel, erfdochter van Bokhoven en Olmen.
5. 1453 Cornelia Oem van Arkel (Margaretha's zuster), gehuwd met Jan van Renesse
6. 1492 Jan van Baexen, gehuwd met Elisabeth van Harff, gestorven in 1500.
7. Vanaf 1450 tot 1640 werd het bezit ook door vijf generaties **van Hoenselaer** gebruikt.
8. 1532 Albrecht Prouninck van Deventer.
9. 1554 Anna Vijghe (diens weduwe) en Hendrik Prouninck van Deventer (diens broer)
10. 1557 Jacob Prouninck van Deventer.
11. 1568 Gerard Prouninck van Deventer, deze was Calvinist en moest Nieuw-Herlaer ontvluchten. Hij ging naar Utrecht. Even werd het kasteel door Parma toegewezen aan kwartierschout Jacob de Wale, maar kwam spoedig aan Gerards dochters.
12. Maria en Anna Prouninck van Deventer, ieder voor de helft eigenaresse. Zij waren Calvinistisch opgevoed maar werden, eenmaal in Brabant aangekomen, katholiek. Beiden waren gehuwd met militairen en er was een garnizoen op het kasteel aanwezig. Hun halfbroer, Jacob Proeninck van Deventer, was in 1621 de bewaker van het Slot Loevestein, toen Hugo de Groot daar gevangen zat.
13. **Werner van Hoenselaer** gehuwd met Anna Prouninck van Deventer (16xx-1652)
14. **Adolf van Hoenselaer**. Voor de helft eigenaar (1652-1667)
15. 1667 Lambert, Albert, Geertruid & Anna Millinck van Gerwen) erfenis van oom Adolf en beide kinderen van Adofs zuster **Adriana van Hoenselaer** en was gehuwd met Lambert Millinck van Gerwen, tevens toezichthouder, zoon van Werner.
16. Maria van den Broeck/ Prouninck van Deventer, dochter van Maria (zie 12.), gehuwd met Reinier Pybes d'Adama en hun zoon Karel Willem Pybes d'Adama.

17. 1716 Johan Adriaan Ruysch, kocht beide helften van Nieuw-Herlaer van Lambert Millinck van Gerwen.
18. Herman Gideon Clemens, predikant en hoogleraar, gehuwd met Barbara 't Scharnier, kocht Nieuw-Herlaer in 1750 en stierf in 1772.



19. Onno Tamminga du Tour, kolonel in Staatse dienst, gehuwd met Anna Maria Bouwens, heer van Haanwijk, kocht het in 1772 en overleed in 1779.

*Landgoed Haanwijk
Gelegen naast Herlaer.*



20. Hierna waren er weer meerdere eigenaars, maar in 1789 kwam het kasteel geheel in bezit van Genoveva van Welderen, gehuwd met Sigismund David van Bonstetten, die een nieuw gebouw liet neerzetten maar het kasteel in 1798 moest verkopen. In hetzelfde jaar werden overigens ook de heerlijke rechten opgeheven.
21. In 1978 werd het kasteel door bouwbedrijf Van der Linden aangekocht. Het gebouw is in de familie gebleven, maar was niet echt meer bewoonbaar.
22. Cor Pijnenburg kocht 2005 kasteel Nieuw-Herlaer van Chiel en Myrthe van der Linden.

6. Nieuw-Herlaer begint bij Oud-Herlaer

Als we de Romeinse tijd even vergeten, dan begint de geschiedenis van Nieuw Herlaer zo rond 1300. De belangrijkste plek in de buurt is dan Oud-Herlaer: een versterkt kasteel op een zandopduiking en bestuurlijk centrum van de streek. Van daaruit werden een aantal bestuurlijke zaken geregeld voor de bisschop van Luik. Tot die bestuurlijke zaken behoorde bijvoorbeeld het rechtspreken (de jurisdictie). Omdat de leenheer niet van de wind kon leven werd zijn bestuurlijke bemoeienis als het ware erkend door de leenman die daarvoor aan de leenheer jaarlijks een vergoeding in de vorm van geld, graan, kapoenen of andere beestenrij betaald. Aan die erkenning lag een procedure ten grondslag die het leenverhef werd genoemd: de leenheer verstrekke het leen dat door de leenman werd geaccepteerd.

Kasteel Oud-Herlaer met de daarbij behorende grond, akkers en weiden enzovoort, was een dergelijk leen van de bisschop van Luik. Nieuw-Herlaer was op haar beurt weer een leen van Oud Herlaer en dus een onderleen van de Kromstaf van Luik.

Gebouwd in 1791

Het gebouw dat er nu staat is nog niet zo oud: het dateert uit het begin van het eind van de 18^e eeuw, behalve het torentje dat ouder is en waarvan geschat wordt dat het uit de 15e eeuw dateert. Wanneer het eerste gebouw er neer is gezet, is niet bekend. We nemen aan dat het minder oud is dan Oud-Herlaer. Oud-Herlaer stond er in de 11e eeuw al en is mogelijk nog ouder. Waarschijnlijk stond Nieuw-Herlaer er in de 14e eeuw, want het oudste leenregister waarin "Nyent Herlaer" is opgenomen dateert van 1418 en er is dan al sprake van erfopvolging. De heren van Herlaer zijn vanaf dat moment te volgen.

7. Nieuw-Herlaer als instituut



Het kasteel bleef daarna een instituutskarakter houden, want na het seminarie kreeg het kasteel een bestemming als instituut voor doofstommen (1840), als kloosterabdij voor franse zusters (1912) en voor Weense zusters (1919) en vervolgens als observatiekliniek voor kinder- en jeugdpsychiatrie (1955). De observatiekliniek verhuisde in 1975 naar Vught en daarmee kwam het kasteel leeg te staan.

8. Iets over de bouwgeschiedenis

Het is rond 1300 gebouwd in een L-vorm met deels een dubbele gacht: een gegraven gracht en daarbuiten de Dommel. De kapel ligt buiten het kasteel zelf.

In 1532 werd er een poortgebouw met twee torens bijgezet. Van welke periode de ommuring dateert, is onbekend. De - nog bestaande - toren is in de 15e eeuw gebouwd, en het eind 14e-eeuwse kasteel lag oorspronkelijk achter deze toren. Aan de voorkant van de toren lag een plein, omringd door een muur met schietgaten. Hier lag ook een versterkt poortgebouw met ophaalbrug. Het geheel was door grachten omgeven.

Het latere - huidige - kasteel bevindt zich vóór de toren en is gebouwd op het voormalige plein.

In 1621 werd Nieuw-Herlaar vermeld als: Nyent-Herlaer, 't hoff tot nyent-Herlaer met zijn bijvanghe, gelijck als daer gelegen is allom tusschen de dommele aldaer vloeyende..

In 1736 meldde men: Nieuw-Herlaer aan de oostzijde van de afgebroken zaal met de kelder onder de afgebroken zaal, besingeld met zijn gragt en de rivier de Dommel, met hoven, boomgaard, stallingen, schuur, het recht van de visscherij, vischvijver inden hof, capelle, brouwerij en bequame woningen daeraen, omsingeld met hegge en plantagiën..

In 1791 werd het oude kasteel afgebroken op last van van Bonstetten en het huidige gebouwd aan de andere kant van de toren. Men sprak van een zeer oud en bouwvallig gebouw, en Stephanus Hanewinkel meldde: De heer Bonstetten heeft het doen afbreken en in plaats van hetzelfde een modern buytenhuys doen setten, zijnde niet van 't oud kasteel, dat een sterkte is geweest, overig gebleven als den toren.

Verdere uitbreidingen vonden plaats vanaf 1799, toen het kasteel een Seminarie werd. Ook de bestemmingen daarna vereisten vele verbouwingen. Na het vertrek van de katholieke instellingen in 1970 trad opnieuw verval in, maar na 1978 werd het kasteel gerestaureerd en de meeste bijgebouwen, op het Zustersklooster na, werden gesloopt. Het ranke achzijdige torentje met de ingesnoerde spits vormt het oudste, 15e-eeuws gedeelte van het kasteeltje, waarvan het gebouw uit het einde van de 18e eeuw stamt.

Een dieptepunt in de geschiedenis van het kasteel is de periode van verwaarlozing in de



zeventiende en achttiende eeuw, waardoor de westzijde aan het einde van die laatste eeuw moest worden afgebroken. De oostzijde bleef in principe behouden maar werd in 1791 op de toren na afgebroken en opnieuw opgebouwd. Toen het enkele jaren daarna in gebruik kwam als seminarie, is het verbouwd en aangepast. In de jaren dat het seminarie en instituut voor doven was, is het flink uitgebreid met allerlei bijgebouwen. Het middelste plaatje (zie ets blad 5) toont de uitbreidingen aan de noordzijde (oa hostiebakkerij) en aan de zuidzijde (west-klooster en

oost-kapel) verder is er een boerderij en zijn er andere bijgebouwen. In die twintigste eeuw heeft het talloze interne verbouwingen gekend.

In de zeventiger jaren van deze eeuw is de sloophamer er weer aan te pas gekomen en zijn alle aanbouswels verdwenen en verscheen het huidige hoofdgebouw. Op het rechtse plaatje is de oude Dommelloop verdwenen en is de rivier recht getrokken en verbreed. Ter oriëntatie zijn in de rechtse tekening de oude Dommelloop en enkele oude perceelsgrenzen aangegeven.

Bron: 2012 Monumentenzorg

Kasteel Nieuw Herlaar. In het grote complex gestichts- en kloostergebouwen grotendeels uit de 19e eeuw dagtekenende, zijn opgenomen een 15e eeuwse achtkante traptoren, met

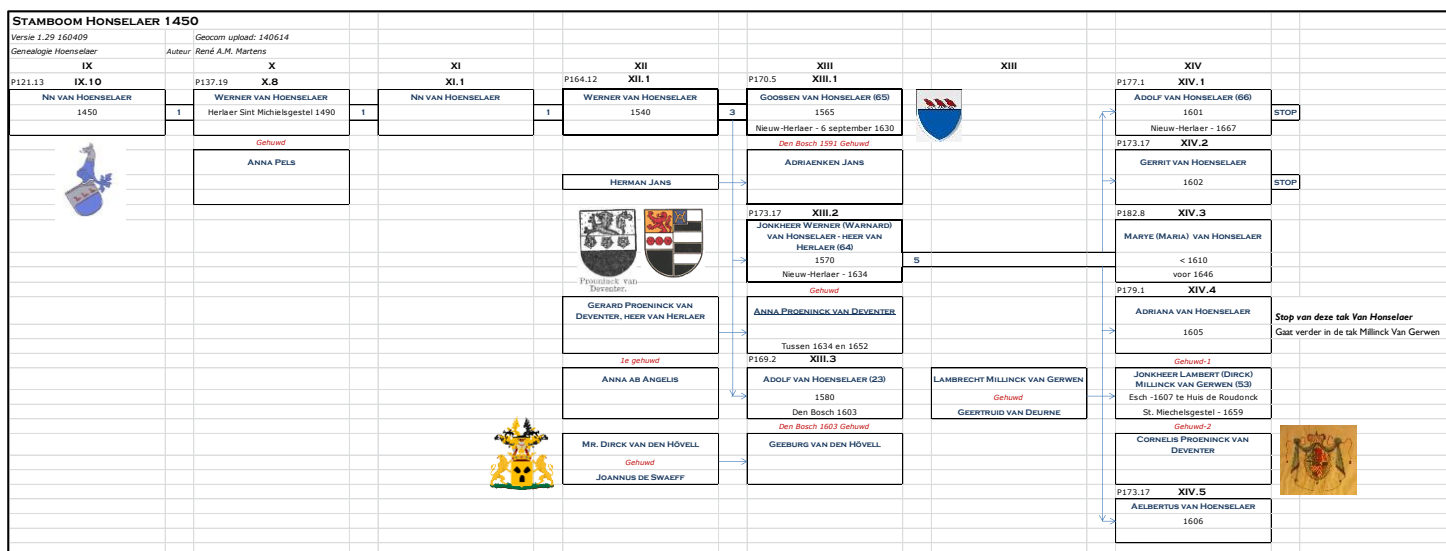
natuurstenen hoekblokken, waterlijsten en kozijnen en ingesnoerde spits en daarom heen gebouwd een 18e eeuwse vleugel met leiden schilddak, gepleisterde lijstgevels, ramen met kleine roedenverdeling.

9. De openbare verkoop

In 1789 ging de westzijde in de openbare verkoop. Weduwe Josephus Endevoets, Jacoba van der Linden, trok er met haar vijf kinderen uit. Zij bood het ten overstaan van de heeren Wethouders der Grondheerlijkheid St Michiels Gestel in het openbaar en publick aan ten hoogsten en schoonsten voor alle man aan de meest biedende. In de Coops-Conditie die de secretaris der schepenen, J. Meurs, optekende, staan de inhoud van de koop en de condities beschreven, maar ook de gang van zaken bij zo 'n openbare verkoop.

Op een zondag in augustus 1789 was de verkoop voor 19 aug. en 2 sept. met een plakkaat aan het gemeen tehuis aangekondigd. Er lag een bod van 1530 gulden gedaan door Wouter van Eijndhoven uit Vught. Dat bod maakte geen kans, dat wist iedereen. Op 19 aug. had men zich in het gemeentehuis verzameld en werd er "afgemeijnt, afgehangen van de somme van drie duizend guldens. Koper werd Wouter van der Kragt uit Gestel, die daarop gehooft ende geslagen heeft vier honderd slagen, tesamen 2300 guldens". Wouter heeft daarop voor schepenen moeten verklaren dat, indien hij koper bleef, "de conditie en voorwaarden in alle deszelfs pointen en deelen stiptelijk te zullen voldoen en naarkomen onder verband als naar regten". Wouter werd daarmee eigenaar, maar voor anderen bleef nog een kans want veertien dagen daarna, op 2 sept. werd nog een zitting gehouden.

"Op deze gestelden en gestipeerden dag, tijde en plaatze van het uitgaan der Hoogzels dezer Verkoop", werd een kaars ontstoken en was er gelegenheid tot overbieden. Er was echter niet meer belangstelling, al dan niet door Wouter afgekocht, "en de kaars alsdan behoorlijk uitgegaan zijnde, is Wouter vd Kragt als laatste slager aan de koop gebleven". Om de koop te bevestigen heeft hij daarop van de verkoper den palmslag ontvangen. Daarop verklaarde hij opgetreden te zijn voor Jonkvrouw Geneveva Maria Gravinne van Welderen, die zodoende als eigenaresse van de oostzijde nu ook de westzijde van het kasteel verwierf. Het adres van Nieuw Herlaer is Halder 2, Halder was tevens de plaats waar Waltherus van der Kragt met zijn gezin woonde, hij was vermoedelijk in dienst van Jonkvrouw Geneveva Maria Gravinne van Welderen.



I, bldz. 170, alwaar een stuk der genealogie van dit geslacht vermeld wordt, van Geldersche afkomst ¹⁾).

Genoemde Warnard van Honselaer was Koningsgezind. Antony Schets, baron van Grobendonck, Koningsgezind bevelhebber der stad 's-Hertogenbosch, verkreeg voor hem in 1601, dat hij over de Koningsgezinde troepen, 20 à 30 man sterk, welke op Nieuw-Herlaer lagen, het bevel mocht voeren, waarvoor hij hem als een alleszins geschikt persoon had aanbevolen. Ook vroeg Schets toen voor hem geld aan om Nieuw-Herlaer te kunnen herstellen. Toen bisschop Ophovius na de inneming van 's-Hertogenbosch door prins Frederik Hendrik die stad den 12^{en} November 1629 moest verlaten, nam Warnard van Honselaer hem zeer vriendelijk op Nieuw-Herlaer op ²⁾). Hij en zijne vrouw waren in 1652 reeds dood.

Hij verwekte bij haar deze kinderen:

a. Adolf van Honselaer, heer van Nieuw-Herlaer voor de helft, zooals daaruit blijkt, dat in zijn testament van 1658 gezegd wordt, dat hij woonde op *zijn* kasteel Nieuw-Herlaer, wat ook vermeld wordt in zijn legaat van 1657, waarin nog gerelateerd staat, dat hij aldaar ziekte bed lag, werd omstreeks 1601 geboren en stierf ongehuwd op Nieuw-Herlaer in 1667. In 1658 procedeerde hij met zijne zusters en schijnt deswege zoozeer op haar verbolgen te zijn geweest, dat hij haar in zijn testament van dat jaar verbood, zich met zijne begrafenis te bemoeien; hij wilde begraven worden bij zijne voorzaten in de kerk te St. Michiels-Gestelen droeg de zorg daarvoor op aan den zoon van den schout Cornelis Proening



Pels.

¹⁾ Volgens het Algem. Ned. familieblad III, bldz. 238, verkochten Werner van Honselaer, en zijne vrouw Anna Pels, Diederiksd. in 1529 twee kampen lands te Rosmalen. In Sassens Jaarboekje, 1891 blz. 542 wordt vermeld, dat Goossen van Honselaer 6 Sept. 1630 te St.-Michielsgestel stierf.

²⁾ Schutjes Gesch. Bisd. 's-Bosch V, blz. 81.

van Deventer, Gerard Proening van Deventer voornoemd, dien hij ook tot zijnen universeelen erfgenaam instelde. Later schijnt hij op deze erfstelling terug gekomen te zijn, want bij zijn legaat van 1667 vermaakte hij aan Albert, Geertruid en Joanna Catharina Millinck van Gerwen, de kinderen zijner zuster Maria, de goederen, welke hij geërfd had van zijn oom Adolf van Honselaer, die te Nieuwkuik stierf¹⁾, terwijl hij toen aan Lambert Millinck van Gerwen, schout van Helmond, overdroeg zijn aandeel in Nieuw-Herlaer, die in 1667 ook als zijn erfgenaam optrad.²⁾

b. Adriana van Honselaer, die huwde 1^o met met Lambert Millinck van Gerwen, zoon van Lambrecht en N. van Deurne; (zij schonk haren eersten man eenen zoon Lambert Millinck van Gerwen, gestorven 1722, oud omstreeks 88 jaren, die te Veghel woonde en trouwde met Catharina van Erp,



van Erp.

¹⁾ Als diens erigenamen traden in 1667 op: Adolph van Honselaer, Adriana Holthuyse weduwe van dominé Hasius te Leeuwarden, Maria van Honselaer, weduwe van Dirck Millinck van Gerwen en Jacob Aelbert Proening, echtgenoot van Adriana van Honselaer.

²⁾ De plaat, hier tegenover staande, is een afbeelding van Nieuw-Herlaer, naar een kopergravure van het jaar 1629, voorstellende de belegering van 's-Hertogenbosch in dat jaar.

Boven deze afbeelding staat op de gravure gedrukt:

Het stoppen van den Dommel, mitsgaders in wat manieren zich het Landt als een Meer buyten den Dijk ofte Trenche vertoonde, oock in wat manier den genoemden dijk met wachtschuyten wert bewaert tegen het aenkomen des vyands.

Onder de afbeelding staat links:

Buyten dezen Dijk stont het water wel een mans langte hoger als binnen.

In het midden: *'t verlaet in den Dommeldijk om ter gelegener tijdt het op gheschutte water in te laten, en rechts: De Dommeldijk.*

Everdt van Vlierden¹⁾ 2^o met Cornelis Proening van Deventer voornoemd. In haar testament van 1640 verzocht zij te Esch bij hare ouders begraven te worden.

Dirck Millinck van Gerwen, geboren op het huis de Roudonck omstreeks 1606, woonde te St. Michiels-Gestel, alwaar hij schepen was; in 1646 woonde hij te Esch.

Hij trouwde als voormeld Maria van Honselaer.

Omstreeks 1659 werd hij te St. Michiels Gestel bij ongeluk doodgestoken door eenen Jonker Tobias Muckens, die te Esch woonde en een zoon was van Berthold Muckens, wiens weduwe in 1639 50 jaar oud was en ook te Esch woonde. Blijkbaar ter zake van dezen onwilligen manslag gaf Tobias Muckens in 1659 voor schepenen van Esch machtiging om zijne goederen te verkoopen aan zijne zusters Caterijn en Elysabeth Muckens²⁾.

De weduwe en kinderen van Dirck Millinck van Gerwen hebben daarop eene procedure begonnen tegen dezen Tobias Muckens om hun de schade te vergoeden, die zij geleden hadden door den manslag, gepleegd tegen hunnen man en vader; Tobias Muckens was toen voortvluchtig; deze procedure werd 4 Juni 1663 beëindigd met eene verzoening, nadat Tobias Muckens vergiffenis had gevraagd voor den door hem gepleegden onwilligen doodslag.

Dirck Millinck van Gerwen had bij zijne vrouw deze kinderen vewekt:

a. Lambert Millinck van Gerwen, schout van Helmond. Hij schijnt het in die betrekking niet naar den zin van den graaf van Arbergh, heer van Helmond, te hebben gemaakt, want blijkens Sassen, Protocolen blz. 17, had deze in 1691 getracht hem dood te schieten.

¹⁾ In 1675 verhuurde Catharina van Vlierden het goed Roudonck.

²⁾ Elisabeth Muckens stierf te Esch 22 April 1692.

Zijn oom Adolph van Honselaer, droeg hem als voorsz. in 1667 over diens helft in Nieuw-Herlaer, waarmede hij den 6^{en} December van dat jaar werd beleend; na doode zijner moeder legde hij als oudste zoon op 6 Mei 1675 den eed wegens dit leen af. In 1710 deden hij, die toen geen schout van Helmond meer was, en op Nieuw-Herlaer zijn verblijf hield, en Lambert Johan Millinck van Gerwen, die destijds te Veghel woonde, eenige kwartieren van Nieuw-Herlaer, waaronder de groote zaal, afbreken. Het gedeelte van Nieuw-Herlaer, dat aan de kinderen van wijlen Carel d'Adama behoorde en door hunne moeder bewoond werd, dreigde daardoor bouwvallig te zullen worden; hierdoor ontstond kwestie tusschen de op Nieuw-Herlaer gerechtigden, die daarmede eindigde, dat de ambachtslieden, welke aangenomen hadden eenige kwartieren van Nieuw-Herlaer af te breken, zich verbonden om aan den kant van dat deel van dit kasteel, hetwelk aan de kinderen d'Adama toebehoorde, eenen nieuwen en sterken gevel te bouwen.

Blijkens Taxandria I blz. 111 verkocht Lambert Millinck van Gerwen in de jaren 1714 en 1716 „*de helft in den Castele van Nieuw-Herlaer met de anharende teut- en weylanden, meest alle leenroerig aan den Edelen Leenhove van Oud-Herlaer, resorterende onder het Bisdome van de Cromme Staf van Luyk*”, aan Johan Adriaan Ruysch, president-schepen van 's-Hertogenbosch. Deze opgave moet met dien verstande worden opgevat, dat Lambert Millinck van Gerwen, welke in 1714 verkocht, was de schout van Helmond en dat Lambert Millinck van Gerwen, die in 1716 verkocht, was Lambert Johan Millinck van Gerwen, de zoon van Lambert en Catharina van Erp; wellicht was Lambert Johan in de helft van Nieuw-Herlaer gerechtigd geworden bij deeling met zijnen vader, die de zoon was van voornoemde Adriana van Honselaer.



dit goed van haar erfde, zal onder Hoofdstuk III worden medegedeeld.

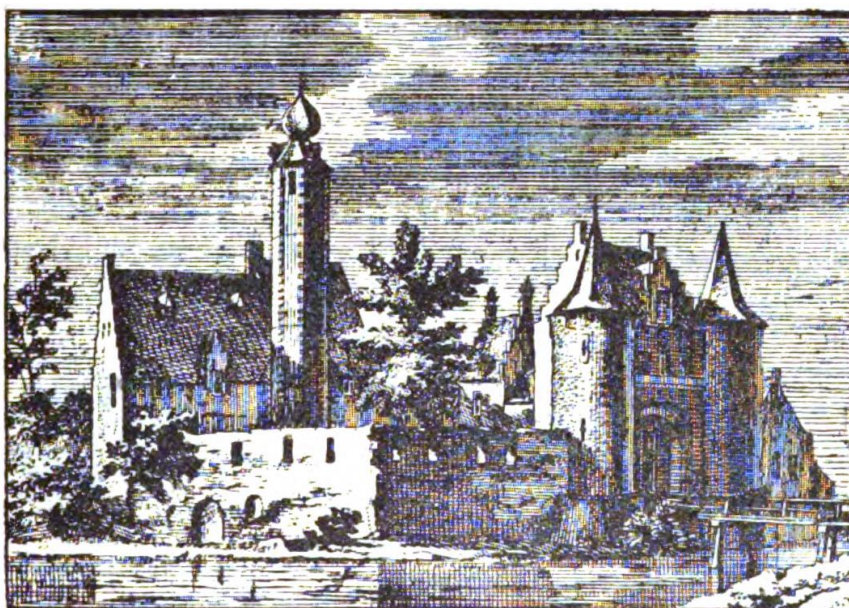
e. Maria Anna, stierf ongehuwd te Esch 3 Aug. 1694.

f. een kind, dat 30 Sept. 1678 te Esch voorwaardelijk werd gedoopt, doch dat spoedig na de geboorte overleed.

II.

DE HEEREN VAN NIEUW-HERLAER.

Van Nieuw-Herlaer, waarvan, zooals wij zagen, voornoemde Carel Willem Pybes d'Adama heer was voor de helft, vindt men het eerst gewag gemaakt in het oudste leenregister van Oud-Herlaer, berustende in het Rijksarchief te 's-Hertogenbesch, dat onder het hoofd



NIEUW-HERLAER.

Nyent-Herlaer aanvangt als volgt: „*Item dit voirsz. leen heeft ontfangen Floris van der Aa nae doode heer Willems zijns vaders. Ende nae doot Florijs van halve solder boven dz sael. paerts stalle, schuur, hooystalle, verckens-koye met de helfte van de plaats onder het schoir voor het brouwhuys, mÿsgaders den hof, boomgaert, de dries daerachter gelegen, weylant enz., alles gehoorende aen den Adelycke huyse genoemt Swaenenbergh.*

„der Aa heeft dit leen ontrangen Willem van der Aa Florijszn. voirsr”. Deze van der Aa's waren



van der Aa.

dezelfde als die, welke in dit Tijdschrift III, blz. 110 en 111 onder I en I 3 vermeld worden. Het goed Nieuw-Herlaer werd bij voormelde beleeningen beschreven als volgt: „'t h' ff tot nyent Herlaer met „zijn byvanghe, gelijk alst daer gelegen is „allom tusschen de dommele aldaer vloeyende „met allen timmeringe dair op staen, uyt-

„genomen die ghifte ende collatie van der capelle binnen „den voirsz. hove staende, dewelcke der heerlich' 's lants „van Herlair toebehoirt”.

Willem van der Aa, Florijszn. voornoemd, droeg Nieuw-Herlaer over aan Jan die Joede tegen vestiging daarop van twee grondrenten, een van honderd keurvorstelijke rijsche en een van honderd rijsche guldens 's-jaars, ten behoeve van hem zelve en van zijn neef Goyart van der Aa Gerritszn. te Zegenwerp ¹⁾. Laatstgemelde grondrente werd door Willem van der Aa Florijszn. in 1418 overgedragen aan Ysabel van Zevenbergen, die omstreeks 1447 huwde met Anthoenis van Glymes. Genoemde Jan die Joede betaalde deze rente aan haar niet, weshalve hij aan Anthoenis van Glymes ten behoeve zijner voorzegde echtgenoot het leen Nieuw-Herlaer in 1447 overdroeg. Deze



van Glymes.

echtelieden droegen daarop dit leen op hunne beurt over aan Hendriek van der Aa, Gerritsz. ²⁾, die alstoen daarmede den 7 Augustus 1449 werd beleend door Henrick van Hoorn, heer van Perwijs en Oud-Herlaer, behoudens den lijftocht van Anna van Schoonhoven, weduwe van Gerrit van der Aa, zijne moeder. Daags daarna deed Willem van der

¹⁾ Taxandria, III blz. 112. ²⁾ Taxandria, III blz. 112.

Aa, Florijszn. meergenoemd ten behoeve van dezen Hendrijck van der Aa, Gerritsz. afstand van al zijne rechten op Nieuw-Herlaer. Het schijnt, dat Hendrijck van der Aa, Gerritsz. den koop prijs van Nieuw-Herlaer niet dadelijk betaalde, want blijkens acte van 23 Mei 1451, berustende in de verzamelingen van het Prov. Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in N.-Brabant, schonk Anthoenis van Glymes voor schepenen van Brussel toen eerst aan hem en zijne borgen, Jan van Schoonhoven en Robrecht de Loose, kwijt eene som van *fl.* 2100, zijnde de koop prijs van het huis en hof genaamd Nieuw-Herlaer ¹⁾. Den 17 Februari 1453 hebben Hendrijck van der Aa, Gerritsz. en zijne moeder aan Nieuw-Herlaer getuchtigd (= het vruchtgebruik gegeven) Margriet Oem van Arckel, erfdochter van Bokhoven en Ollem, de bruid vangenoomden Hendrijck van der Aa. Den 3ⁿ October 1464 droegen deze Hendrijck van der Aa en zijne vrouw Margaretha Oem van Arckel Nieuw-Herlaer over aan Cornelia, de zuster van laatstgenoemde, welke den tocht daarvan gaf aan hare moeder Aletta Pieck.



Oem.

Deze droeg op Kerstnis 1470 dien tocht wederom over aan Jan van Renesse, den man harer dochter Cornelia. Dinsdag na Pinksteren 1492 droegen Jan van Renesse en zijne vrouw Cornelia Nieuw-Herlaer over aan Jan van Baexen, die tot echtgenoot had Elisabeth van Harff. Na den dood van deze echtelieden werden in 1500 met de helft in Nieuw-Herlaer beleend: Jasp ar van Baexen, broeder van Jan voornoemd, voor $\frac{1}{3}$; de zoon van diens broeder Hendrik van Baexen met zijne consorten voor $\frac{1}{3}$ en de zoon van Wouter van Baexen, broeder van meergenoemden Jan van

¹⁾ Taxandria, III blz. 286

Baexer, Klaas van Baexen genaamd, met zijne consorten voor het overige $\frac{1}{3}$; terwijl Willem Hinckart zoo voor zich als voor Goyert van Harff, heer van Harff, met de wederhelft in dit goed werd beleend. Deze nieuwe heeren van Nieuw-Herlaer droegen 21 December 1532 dit goed weder over aan Aelbrecht Proening, genaamd van Deventer.



Prouninck van
Deventer.

De oudst bekende dezer familie, welke oudtijds heette *Prouninck geseyt van Deventer*, later *Proening van Deventer* of wel *van Deventer*, was Herman Hendriksz. Pr. van D., die huwde met Petronella N. Hij verwekte bij haar: a. Hendrik Pr. van D., die den 9^{en} November 1514 te 's-Hertogenbosch in de Windmolenbergstraat een gasthuis voor zes oude mannen stichtte ¹⁾, ridder van Jerusalem was en trouwde met Johanna van der Staekke, Nicolaasdr, welke kinderloos stierf ²⁾; b. Gerard Pr. van D., die in 1493 te 's-Hertogenbosch op de Pensmarkt woonde, in 1517 door den Keizer in den adelstand werd verheven en huwde met Elisabeth Ketelaers ³⁾.

Laatstgenoemde echtelieden Pr. van D. hadden deze kinderen:

a. Herman Pr. van D., raad van 's-Hertogenbosch en Zwanenbroeder der Ill. L. V. Broederschap aldaar, stierf oud 66 jaren, 16 September 1550, na gehuwd te zijn geweest met Hillegonda van der Does ⁴⁾, gestorven, oud 55 jaren 23 Aug. 1545 en evenals haar man begraven in de St. Janskerk te 's-Hertogenbosch. Hij had bij haar verwekt eenen zoon Hendrik Pr. van D., die een zeer bekwaam verloskundige was en huwde met Maria

¹⁾ In 1600 werd het reeds afgebroken.

²⁾ Meyer, de Predikheeren te 's Bosch, blz. 19.

³⁾ Haar wapen was een adelaar.

⁴⁾ Haar wapen was drie hoorns (2 en 1).

de Leeuw, dr van Jan en Maria van Vlierden en daardoor vader werd van 1^o Antonie Pr. van D., welke in 1603 leefde en 2^o Sara Pr. van D., die trouwde met Jan Schoof uit Luxemburg.

b. Aelbrecht Pr. van D., heer van Nieuw-Herlaer; hij woonde in 1541 te Antwerpen en was 1554 reeds dood, omdat toen zijne weduwe met Nieuw-Herlaer werd beleend; hij huwde Anna Vijghe, dr van Jan, welke hem schonk Suzanna Pr. van D., die huwde met 1^o Jan Winkelroy, 2^o Hendrik Mallants, *) kinderloos gestorven.

c. Henrich Pr. van D., 1554 ook met Nieuw-Herlaer beleend, raad der stad 's-Hertogenbosch en Zwanenbroeder der Ill. L. V. Broederschap aldaar. Hij bouwde met zijnen broeder Aelbrecht eene poort voor Nieuw-Herlaer met het opschrift ALBERTI ET HENRICI DE DEVENTER FRATERNUM OPUS. 1544. CONCORDIA, welke poort bij de verbouwing van dit kasteel in 1791 is weggeraakt ²⁾. Den 22 Augustus 1556 stierf hij. Zijne vrouw was Catharina van den Kerkhoff ³⁾, Lamberts d., zij stierf 28 Mei 1564 en werd evenals haar man in de St. Janskerk te 's Hertogenbosch begraven. Zij schijnen kinderloos te zijn gestorven.

d. Mr. Jacob Pr. Pr. van D., 15 November 1557 na doode van zijnen broeder Henrich met Nieuw-Herlaer beleend, 1568 reeds dood, maakte zich beroemd door het teekenen van plattegronden van steden en huwde Barbara Bax Johannes dr. Hunne kinderen waren:

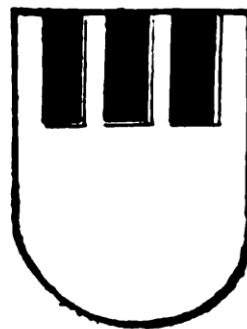
²⁾ H a n e w i n k e l. Beschrijving der stad en Meijerij van 's Bosch bldz. 471.

³⁾ Haar wapen was een beurtolings gekanteelde dwarsbalk vergezeld van boyen van twee bijen en van onder van eene bij.

*) Er bestond een familie van dezen naam in de omstreken van Turnhout. Zij voerde doorsnede boven een uitkomende leeuw, onder drie palen van vair
Red.

[a. Gerard Pr van D., *die volgt.*

b. Elisabeth Pr. van D., zij huwde Goyardt van Eyck, woonachtig te Zeelst. Hunne dochter Barbara h. 1^o Andreas de Pollart van Exaeten 2^o Jan van Keverberg genaamd van Mewen. ¹⁾



van Eyck.

Gerard Pr. van D., zooeven onder *a* genoemd, was eerst schepen van 's-Hertogenbosch, alwaar hij de leer der Hervormden toegedaan en lid van het Consistorie was; hij deed, wat in zijn vermogen was, om die stad in de macht der Staatschen te brengen en deed er in 1579 de Unie van Utrecht afkondigen. Tengevolge van het oproer, dat wegens die afkondiging te 's-Hertogenbosch ontstond, week hij met vele Hervormden uit die stad naar Utrecht. Daar werd hij onder Leicester burgemeester en maakte hij zich, volgens Wagenaar X bldz. 415, in de uitoefening van dat ambt *berucht* ²⁾. Den 17ⁿ December 1569 werd hij met Nieuw-Herlaer beleend. Hij moest dit kasteel ledig laten staan, toen hij als Staatsch- en Hervormingsgezind de wijk naar Utrecht had moeten nemen. Hiervan trachtte Jacob de Wale, Koningsgezind kwartierschout van Oisterwijk, te profiteeren met in November 1579 zijnen nood aan Parma te klagen, wjl zijn leven bedreigd werd en er van Staatsche zijde eene som van *fl.* 4000 was gezet op zijn hoofd; hij verzocht daarom een versterkt huis om zich in veiligheid te stellen en wees

¹⁾ Jan van Keverberg, heer van Raedt (1615-1618) was een zoon van Godefridus, heer van Raedt, schepen van Aken, die bij huwelijks-contract van 5 Febr. 1581 huwde met Anna de Pollart van Warenberg. (Annuaire de la Noblesse de Belgique 1865 bldz. 240, alwaar Goyardt van Eyck wordt genoemd heer van Zeelst en Veldhoven.

²⁾ Zie over zijn gedragingen als burgemeester te Utrecht Nuyons Ned. Beroert. IV 1. blz. 187, 232, 347, 390; 2. blz. 7.

daarvoor op het toen verlaten staande kasteel van Nieuw-Herlaer, waarvan hij de inkomsten ad fl. 4 à 500 's jaars ook begeerde. Parma wees hem dit verzoek toe bij provisie en totdat er anders over beschikt zoude worden; deze inbezitstelling bij provisie schijnt niet door eene definitieve gevolgd te zijn, want later zijn de kinderen van Gerard Pr. van D. wederom in het bezit van Nieuw-Herlaer ²⁾.

Gerard Pr. van D. huwde tweemaal 1^o Anna ab Angelis, 2^o Emerentiana van Rezand. Uit zijn eerste huwelijk werden slechts dochters geboren, Maria en Anna, die hij in den Gereformeerden godsdienst deed opbrengen, doch die op het aandringen zijner voogden naar Noord-Brabant werden teruggebracht, nadat hij er mede naar Utrecht was uitgeweken; zij werden toen Katholiek.

Maria, voornoemd, die Nieuw-Herlaer voor de helft erfde en op 28 November 1639 stierf, waarschijnlijk op Nieuw-Herlaer, omdat zij in de kerk te St. Michiels Gestel begraven werd, huwde met Engelbert van den Broeck, Koningsgezind schout van Etten en Leur ³⁾, die bij haar eene dochter Maria van v. d. Broeck.

²⁾ In 1587 lagen op Nieuw-Herlaer koningsgezinde troepen onder het bevel van den kapitein M. Bontenos van der Sterre. v. Heurn II, blz. 175 en 176.

³⁾ Hij werd daartoe 8 April 1601 aangesteld door Filips Willem prins van Oranje, baron van Breda, in plaats van zijn vader. Hij overleed 24 November 1646 en werd in de Kerk te Etten begraven. Hij was dijkgraaf van Sint Maartenspolder (Hoeven), welk ambt hij omtrent twintig jaren trouw bekleedde, toen, in de vergadering van 14 April 1645 de ingelanden in zijn plaats aanstelden, *overmits zijn hoogen ouderdom*, Jr. Adolf van Steenhuyss.

Hij was een zoon van Jr. Hendrick van den Broeck, die ik in 1607 vermeld vindt als schout, in 1607 als schepen van Etten, en van Jacomina van Maeslant, die 4 Dec. 1615 weduwe genoemd wordt, 4 Juni 1621 testeert en in 1625 was overleden.

Engelbert had een broer Godefroy v. d. B., en een andere

den Broeck verwekte, welke voorschreven helft ten huwelijk bracht aan Reynier Pybes d'Adama (zie hunne afstammelingen onder Afd. II a).

Anna, voornoemd, die aanspraak maakte op de wederhelft van Nieuw-Herlaer, doch daardoor kwam in een proces met haren halven broeder Jacob Pr. van D., dat deze schijnt verloren te hebben, huwde met Warnard van Honselaer, over wien later sub A.

Uit het tweede huwelijk van Gerard Pr. van D; werden geboren:

Jacob Pr. van D., *die volgt.*

Barbara en Josina Pr. van D.; een van deze dochters, wellicht Barbara, huwde een Jonker van Haestrecht en stierf te Veghel in 1658, alwaar zij de kerk met deze kwartieren ¹⁾ begraven werd.

Proeninck van Dev.	Resand.
Bax.	Geysteren.
van de Pol.	Gent.
Bruheze.	Haze.

Jacob Pr. van D., zooeven genoemd. was in 1621 kapitein en kommandant van Loevestein en is daardoor in de geschiedenis bekend geworden, omdat het onder zijn kommandement was, dat Hugo de Groot in een koffer uit het slot Loevestein ontvluchtte ²⁾. Hij huwde met Anna van Geysteren, bij wie hij verwekte:

Gerard Pr. van D., die door zijn huwelijk met Maria Back genaamd Wijtvlief, vader werd van:

a. Maria Pr. van D.; zij huwde met Isaac Valckenaer, predikant te 's-Hertogenbosch, die aldaar overleed

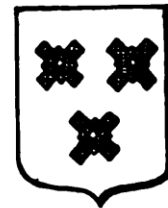
broer Johan v. d. Broeck, die convoy- of licentmeester te Nijmegen was en ook twee zoons had: Hendrick v. d. B. en Engelbert v. d. B. Red.

¹⁾ Het zal wel niet behoeven te worden opgemerkt, dat in de rangschikking dezer kwartieren fouten voorkomen.

²⁾ Zie hierover C. Boonzajer en J. Merks) Geschiedk. Aanteek. betreffende het slot Loevestein, die daarin ook geven eene genealogie der familie Proening van Deventer, welke echter vol fouten is.

16 Maart 1653 en in de St. Janskerk begraven is. Hun zoon was mr. Jacob Lodewijk Valckenaer, schepen van 's-Hertogenbosch, die huwde met Catharina van Kessel de Bye, van wie afstammelingen zijn.

b. Cornelis Pr. van D. Hij kocht in 1644 het hoofdschoutambt van Peelland en werd in 1648 in dat ambt bevestigd. Heylwich Millinck van Gerwen, de moei zijner vrouw, had hem *fl.* 1000 geleend om die betrekking te kunnen koopen, wat, volgens de verklaring van een getuige, die in 1646 gehoord werd, toen hij gerechtelijk aangesproken werd om dat geld terug te geven, *hem goed te pas was gekomen, omdat hij het huis vol kinderen had*". Hij was van den Protestantschen godsdienst, zooals blijkt uit dit Tijdschrift II, blz. 15. Als hoofdschout deed hij alles, wat hij kon, om den Hervormden godsdienst in te voeren ¹⁾. Hij stierf in de voormalige abdij van Hooydonk, welke nabij Nederwetten gelegen was, 1 Mei 1667, na gehuwd te zijn geweest met Anna Millinck van Gerwen, weduwe van Everdt van Vlierden, met wie hij



Vlierden.



Millinck v. Gerwen. waren:

gedurende de eerste jaren zijns huwelijks had gewoond op haar huis „de Roudonck” te Esch. Zij, die eene zuster was van na te noemen Dirck Millinck van Gerwen, overleed 24 Febr. 1673. Hunne kinderen

1^o Gerard Pr. van D., achtereenvolgens stadhouder te Son en te Rosmalen. Hij hield het eerst met eene meid, die de vrucht hunner ongeoorloofde samenleving te vondeling legde voor de voormalige abdij Hooydonk, waarin hij toen woonde; blijkens Sassen, Protocollen bldz. 6 verklaarde hij zich niets van dit kind te wilien aantrekken. Later hield hij het met eene andere meid, Catharina van der Loo genaamd, bij wie hij ver-

¹⁾ Zie hierover voor wat Gemert betreft: van den Elsen, de Latijnsche school te Gemert, bldz. 159.

wekte een kind, dat Jacob Pr. van D. heette; dat kind werd geboren 1672 en is geweest schoolmeester te Gewande, alwaar het 13 April 1736 s'ierf. Gerard Pr. van D. huwde met laatstgenoemde meid in 1675, doch van eene wettiging van hun kind blijkt niets.

b. Jacob Pr. van D., kwartierschout van Peelland, huwde Catharina Battum, dr van Isaak, heer van Pasbogaard²⁾, bij wie hij twee kinderen verwekte. Hij stierf te St. Oedenrode 25 December 1662³⁾ en werd aldaar met deze kwartieren begraven:

Proeninck van Deventer.	Gerwen.
Back.	Deurne.
Gijsteren.	Aelsvoort.
Aelsvoort.	Collaert.
Resant.	Bremt.
Schellaert.	Hagebeek.
Gent.	Zurmont.
Moninx.	Zallant.

c. Hendrik Pr. van D., woonde op den Hooydonk, stierf aldaar 16 April 1701 en huwde Geertrui van Meurs, gestorven 1726, bij wie hij zes kinderen verwekte.

d. Dirk Pr. van D., luitenant in Spaanschen dienst, stierf ongehuwd.

e. Lambert Pr. van D., stierf ongehuwd.

f. Christina Barbara Pr. van D., huwde Johannes Hanewinkel, predikant te Mierlo; zij wonnen 15 kinderen.

Het is mij onbekend, of de familie Proening van Deventer thans nog bestaat.

²⁾ Taxandria III, bldz. 250.

³⁾ Wellicht is hij dezelfde als die, van wien St. van de Velde in de „Oudheden enz. van 's-Hertogenbosch". bldz. 601, zegt, dat hij Hooydonk kocht en tot groote armoede geraakte.

(Wordt vervolgd.)

's-Hertogenbosch.

A. VAN SASSE VAN YSSELT.

6. Nieuw-Herlaer begint bij Oud-Herlaer

Als we de Romeinse tijd even vergeten, dan begint de geschiedenis van Nieuw Herlaer zo rond 1300. De belangrijkste plek in de buurt is dan Oud-Herlaer: een versterkt kasteel op een zandopduiking en bestuurlijk centrum van de streek. Van daaruit werden een aantal bestuurlijke zaken geregeld voor de bisschop van Luik. Tot die bestuurlijke zaken behoorde bijvoorbeeld het rechtspreken (de jurisdictie). Omdat de leenheer niet van de wind kon leven werd zijn bestuurlijke bemoeienis als het ware erkend door de leenman die daarvoor aan de leenheer jaarlijks een vergoeding in de vorm van geld, graan, kapoenen of andere beestenrij betaald. Aan die erkenning lag een procedure ten grondslag die het leenverhef werd genoemd: de leenheer verstrekke het leen dat door de leenman werd geaccepteerd.

Kasteel Oud-Herlaer met de daarbij behorende grond, akkers en weiden enzovoort, was een dergelijk leen van de bisschop van Luik. Nieuw-Herlaer was op haar beurt weer een leen van Oud Herlaer en dus een onderleen van de Kromstaf van Luik.

Gebouwd in 1791

Het gebouw dat er nu staat is nog niet zo oud: het dateert uit het begin van het eind van de 18^e eeuw, behalve het torentje dat ouder is en waarvan geschat wordt dat het uit de 15e eeuw dateert. Wanneer het eerste gebouw er neer is gezet, is niet bekend. We nemen aan dat het minder oud is dan Oud-Herlaer. Oud-Herlaer stond er in de 11e eeuw al en is mogelijk nog ouder. Waarschijnlijk stond Nieuw-Herlaer er in de 14e eeuw, want het oudste leenregister waarin "Nyent Herlaer" is opgenomen dateert van 1418 en er is dan al sprake van erfopvolging. De heren van Herlaer zijn vanaf dat moment te volgen.

7. Nieuw-Herlaer als instituut



Het kasteel bleef daarna een instituutskarakter houden, want na het seminarie kreeg het kasteel een bestemming als instituut voor doofstommen (1840), als kloosterabdij voor franse zusters (1912) en voor Weense zusters (1919) en vervolgens als observatiekliniek voor kinderen en jeugdpsychiatrie (1955). De observatiekliniek verhuisde in 1975 naar Vught en daarmee kwam het kasteel leeg te staan.

8. Iets over de bouwgeschiedenis

Het is rond 1300 gebouwd in een L-vorm met deels een dubbele gracht: een gegraven gracht en daarbuiten de Dommel. De kapel ligt buiten het kasteel zelf.

In 1532 werd er een poortgebouw met twee torens bijgezet. Van welke periode de ommuring dateert, is onbekend. De - nog bestaande - toren is in de 15e eeuw gebouwd, en het eind 14e-eeuwse kasteel lag oorspronkelijk achter deze toren. Aan de voorkant van de toren lag een plein, omringd door een muur met schietgaten. Hier lag ook een versterkt poortgebouw met ophaalbrug. Het geheel was door grachten omgeven.

Het latere - huidige - kasteel bevindt zich vóór de toren en is gebouwd op het voormalige plein. In 1621 werd Nieuw-Herlaer vermeld als: Nyent-Herlaer, 't hoff tot nyent-Herlaer met zijn bijvanghe, gelijck als daer gelegen is allom tusschen de dommele aldaer vloeyende..

In 1736 meldde men: Nieuw-Herlaer aan de oostzijde van de afgebroken zaal met de kelder onder de afgebroken zaal, besingeld met zijn gragt en de rivier de Dommel, met hoven, boomgaard, stallingen, schuur, het recht van de visscherij, vischvijver inden hof, capelle, brouwerij en bequame woningen daeraen, omsingeld met hegge en plantagiën..

In 1791 werd het oude kasteel afgebroken op last van van Bonstetten en het huidige gebouwd aan de andere kant van de toren. Men sprak van een zeer oud en bouwvallig gebouw, en Stephanus Hanewinkel meldde: De heer Bonstetten heeft het doen afbreken en in plaats van hetzelfde een modern buytenhuys doen setten, zijnde niet van 't oud kasteel, dat een sterkte is geweest, overig gebleven als den toren.

Verdere uitbreidingen vonden plaats vanaf 1799, toen het kasteel een Seminarie werd. Ook de bestemmingen daarna vereisten vele verbouwingen. Na het vertrek van de katholieke instellingen in 1970 trad opnieuw verval in, maar na 1978 werd het kasteel gerestaureerd en de meeste bijgebouwen, op het Zustersklooster na, werden gesloopt. Het ranke achzijdige torentje met de ingesnoerde spits vormt het oudste, 15e-eeuws gedeelte van het kasteeltje, waarvan het gebouw uit het einde van de 18e eeuw stamt.

Een dieptepunt in de geschiedenis van het kasteel is de periode van verwaarlozing in de



zeventiende en achttiende eeuw, waardoor de westzijde aan het einde van die laatste eeuw moest worden afgebroken. De oostzijde bleef in principe behouden maar werd in 1791 op de toren na afgebroken en opnieuw opgebouwd. Toen het enkele jaren daarna in gebruik kwam als seminarie, is het verbouwd en aangepast. In de jaren dat het seminarie en instituut voor doven was, is het flink uitgebreid met allerlei bijgebouwen. Het middelste plaatje (zie ets blad 5) toont de uitbreidingen aan de noordzijde (oa hostiebakkerij) en aan de zuidzijde

(west-klooster en oost-kapel) verder is er een boerderij en zijn er andere bijgebouwen. In die twintigste eeuw heeft het talloze interne verbouwingen gekend.

In de zeventiger jaren van deze eeuw is de sloophamer er weer aan te pas gekomen en zijn alle aanbouswels verdwenen en verscheen het huidige hoofdgebouw. Op het rechtse plaatje is de oude Dommelloop verdwenen en is de rivier recht getrokken en verbreed. Ter oriëntatie zijn in de rechtse tekening de oude Dommelloop en enkele oude perceelsgrenzen aangegeven.

Bron: 2012 Monumentenzorg

Kasteel Nieuw Herlaer. In het grote complex gestichts- en kloostergebouwen grotendeels uit de 19e eeuw dagtekenende, zijn opgenomen een 15e eeuwse achtkante traptoren, met natuurstenen hoekblokken, waterlijsten en kozijnen en ingesnoerde spits en daarom heen gebouwd een 18e eeuwse vleugel met leiden schilddak, gepleisterde lijstgevels, ramen met kleine roedenverdeling.

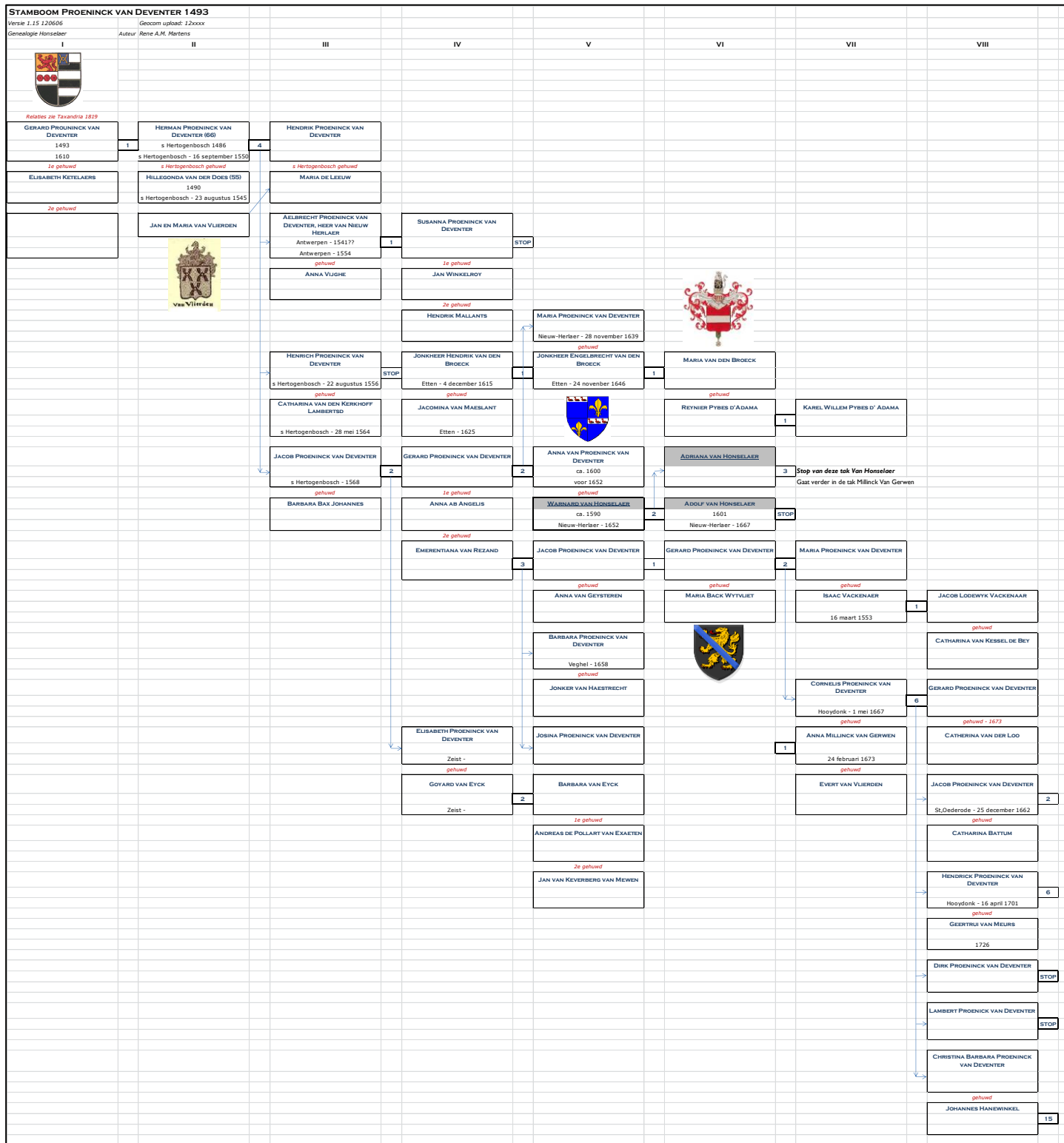
9. De openbare verkoop

In 1789 ging de westzijde in de openbare verkoop. Weduwe Josephus Endevoets, Jacoba van der Linden, trok er met haar vijf kinderen uit. Zij bood het ten overstaan van de heeren Wethouders der Grondheerlijkheid St Michiels Gestel in het openbaar en publick aan ten hoogsten en schoonsten voor alle man aan de meest biedende. In de Coops-Conditie die de secretaris der schepenen, J. Meurs, optekende, staan de inhoud van de koop en de condities beschreven, maar ook de gang van zaken bij zo 'n openbare verkoop.

Op een zondag in augustus 1789 was de verkoop voor 19 aug. en 2 sept. met een plakkaat aan het gemeen tehuis aangekondigd. Er lag een bod van 1530 gulden gedaan door Wouter van Eijndhoven uit Vught. Dat bod maakte geen kans, dat wist iedereen. Op 19 aug. had men zich in het gemeentehuis verzameld en werd er "afgemijnd, afgehangen van de somme van drie duizend guldens. Koper werd Wouter van der Kragt uit Gestel, die daarop gehooft ende geslagen heeft vier honderd slagen, tezamen 2300 guldens". Wouter heeft daarop voor schepenen moeten verklaren dat, indien hij koper bleef, "de conditie en voorwaarden in alle

deszelfs poincten en deelen stiptelijk te zullen voldoen en naarkomen onder verband als naar regten". Wouter werd daarmee eigenaar, maar voor anderen bleef nog een kans want veertien dagen daarna, op 2 sept. werd nog een zitting gehouden.

"Op deze gestelden en gestipeerden dag, tijde en plaatze van het uitgaan der Hoogzelves dezer Verkoping", werd een kaars ontstoken en was er gelegenheid tot overbieden. Er was echter niet meer belangstelling, al dan niet door Wouter afgekocht, "en de kaars alsdan behoorlijk uitgegaan zijnde, is Wouter vd Kragt als laatste slager aan de koop gebleven". Om de koop te bevestigen heeft hij daarop van de verkoper den palmslag ontvangen. Daarop verklaarde hij opgetreden te zijn voor Jonkvrouw Geneveva Maria Gravinne van Welderen, die zodoende als eigenaresse van de oostzijde nu ook de westzijde van het kasteel verwierf. Het adres van Nieuw Herlaer is Halder 2, Halder was tevens de plaats waar Waltherus van der Kragt met zijn gezin woonde, hij was vermoedelijk in dienst van Jonkvrouw Geneveva Maria Gravinne van Welderen.



NIEUW-HERLAER.

IN VERVAL.

In het midden der zeventiende eeuw kwamen er treurige dagen voor de bewoners van Nieuw-Herlaer, even als voor een groot deel des katholieken adels van Staatsch-Brabant. De kasteel-vrouw, de weduwe van Jonker Dirk van Gerwen, zat er droef te moede en verlegen; waardig nog altijd, ondanks hare tegenspoeden, maar zeer vervallen. Zij was omringd door een groot gezin van huiselijke dienstboden en veldarbeiders, dat haar naar de oogen zag, dat voor haar door een vuur zou geloopt hebben, maar met den besten wil geene hulp kon aanbrengen.

De oude zaal stond nog vol meubelen uit den goeden, gulden tijd, daar hingen nog de portretten der vroegere heeren en vrouwen, velerlei zeldzaamheden waren er te vinden, die thans schatten zouden opbrengen; zij wilde ze bewaren voor hare kinderen, om hun de gedachtenis der eer hunner voorvaders in te prenten, en ondertuschen begonnen de middelen te ontbreken om het huis te onderhouden. De daken van den toren en de neerhuizingen waren in verval, ze naar den eisch met leien te herstellen ging niet en men moest ze met riet dekken. Op vele plaatsen in Brabant gebeurde hetzelfde en daarom dit was niet de oorzaak haars kommers.

Toen de Roomschen de kerk nog bezaten, was hare plaats aan den ingang van het choor; en niemand zou des Zondags ter communiebank gegaan zijn, voor zij daarvan terug keerde, met gevouwen handen en gebogen hoofde. Thans hadden de Roomschen geene kerk meer: de Mis werd gelezen nu hier, dan daar, in eene schuur, een pachthoeve of eene heerenwoning; de vrouw van Nieuw-Herlaer was hunne hulp en steun geweest, zoo veel zij kon, doch over haar en haar huis waren zware beproevingen gekomen, vooral sedert zij weduwe was, en de nood steeg er thans met den dag.

v.

• 16

Den 9 Maart 1649 werd voor de schepenbank van den Bosch gelezen, de *Aenspraecke* voor Jacob Everts van Vucht binnen die stad, „houder van opene brieven van daeghsel, met clause van Committimus, tegens de weduwe van Joncker Dirck van Gerwen, wonende tot Neu-Herlaer, gedaeghde”, waarin werd gezegd en verklaard „als waerachtigh: dat haer man saligher aen hem schuldich ende ten achteren is gebleven de somme van sestien gulden en eenen stuyver. Presenterende daervan thoon met den schultboeck. Inder voeghen dat de gedaeghde wel over langhe de voornoempde, soo langhe geborchde schult aen hem hadde behooren te voldoen. Maer is daerover gebleven in gebreecke, nyettegenstaande alle minnelycke devoiren ende interpellatiën.

Ende soo hy het sijn nyet voorder en can missen, immers nyet eene sóó merckelycke somme, soo is hy genootsaeckt ende gedronghen geworden, haer te doen citeren ten eynde met vonnisse dijffinitief van Mijn Heeren Schepenen, ter manisse des Richters sall worden geseeght, verclaert ende uytgesprooken voor recht: dat sy schuldich, gehouden ende verbonden is, hem sonder voorder uytstel ten principale op te leggen ende te betaelen de voerschreven sestien gulden eenen stuyver, metten behoorlycken interest van dyen, pendente lite ende tot effectueele voldoeninghe noch naerder te vervallen, mitsgaeders in de costen van dezen processe haer condemnerende.

Het schijnt ongeloofelijk als men zulk eene rechtsvordering leest en toch, ook andere aanzienlijke geslachten in Brabant waren voor even merckelycke sommen vervolgd.

De katholieke adel was er geëerd en rijk geweest en stond immer in hooge gunst bij de vorige regeering, die hem met vele ambten en waardigheden begiftigde; hij leefde op grooten voet, verscheen altijd prachtig uitgerust onder de burgers en wist zich bemind te maken. Geheel anders was het toen in 1629, na de Reductie van den Bosch, de nieuwe meesters, de Regenten der noordelijke provinciën, voor het eerst verschenen in het

veroverde gewest; het onderscheid tusschen hen en den ouden adel, was zoo in het oog loopend, dat het volk in stilte er om lachte, ja een spotwoord voor hen uitvond. Neen, het waren niet de schitterende, hoffelijke heeren van vroeger, altijd beleefd en edelmoedig; maar dat spotten werd zeer kwalijk genomen en kwam duur te staan.

Na 1629 hadden de katholieke edelen zich uit de bezette plaatsen naar hunne kasteelen en landgoederen teruggetrokken, omdat zij daar bevrijd bleven van velerlei kwellingen; men wilde hen wel noodzaken om van al hunne leengoederen opnieuw verlei te vragen aan de Staten-Generaal en dezen als leenheeren te erkennen, maar die maatregel baarde zwarigheden, want het gewest bleef rechtens nog altijd aan het Zuiden behooren en het hof van Brussel verbood hen aan de Staten te gehoorzamen. Zoo lang het mogelijk was, hielden zij zich onafhankelijk, in de hoop, dat vroeg of laat eene verandering komen zou, die den ouden toestand zou herstellen en hun de verloren eer en waardigheid terugschenken.

Uit alle waardigheden, alle eer, waren zij ontzet, al hunne ambten hadden zij verloren en daardoor een aanzienlijk deel hunner inkomsten; maar de verandering, waarop zij hoopten, kwam niet; integendeel, toen in 1648 ook de Meyerij aan de Staten-Generaal werd afgestaan, ging de toekomst voor hen verloren. Meedoogenloos werden zij buiten alle betrekkingen gesloten, ofschoon zij van dan af als onderdanen van den Staat moesten beschouwd worden en er geen sprake meer van wezen kon hunne trouw te verdenken, zooals vroeger geschiedde.

Toch hielden zij vol, maar hunne inkomsten krompen, hunne vaste goederen brachten niet genoeg op om op den ouden, grooten voet te blijven leven en een staat op te houden, tot welken zij zich verplicht achtten.

Wat meer is, ontzettende nieuwe belastingen werden

van hen geheven. De stad 's-Hertogenbosch en de Meyerij, die vroeger aan lasten opbrachten f 42.265, welke som in 1627 betaald was, moesten in 1656 aan de Staten-Generaal f 573.200 betalen ¹⁾.

Die slag verpletterde hen en daarbij voegden zich de zware beboetingen waarin zij bij herhaling vervielen voor overtredingen der kerkelijke plakaten. Dàn hadden zij in hun kasteel een priester verborgen, die in de omliggende dorpen de geestelijke verzorging der katholieken waarnam, dàn was in hun huis de Mis gelezen, dàn weer hadden zij een schuilplaats verleend aan een vluchteling, of op eene andere wijze de katholieken behulpzaam geweest en telkens werden daarover rechtsvervolgingen tegen hen ingesteld, die uitliepen op zware boeten en kosten.

Langzamerhand gingen zij achteruit, een voor een verdroogden hun hulpbronnen, want hunne boeren en pachters verarmden nog spoediger dan zij. Zij namen gelden op tegen hooge renten, alsof hunne bezittingen allen prijs te boven gingen; groot in hun doen, leenden zij aan anderen, die hun niets terug betaalden, en dat duurde tot zij op zeker oogenblik gevoelden, dat de toestand hunne krachten te boven ging; dan kwamen de schuldeischers opdagen en werden hunne kasteelen bezocht door gerechtsboden, die brieven van daagsel brachten.

Hun begrip van waartoe zij zich door hun stand verbonden achtten, had hun belet iets ter hand te nemen, waardoor hun verloopende zaken konden hersteld worden; fier hadden zij uit hun vervallen kasteelen neergezien op de zwoegende, winstzoekende burgers, die stuk voor stuk hun schellingen opstapelden en altijd geld hadden. Hunne zonen deden niets dan jagen en visschen, er kon geen sprake van wezen, eene wetenschappelijke opvoeding te geven aan die schoone en sterke, maar halfverwilderde buiten-jonkers, die overigens evenmin als hunne

¹⁾ Notulen Magistraat 's-Hertogenbosch 13 Aug. 1657.

vaders tot eenige betrekking konden geraken. Zoo waren zij verarmd bij elkander, opgesloten in hun eigen grootheid, en als eindelijk de nood zich deed gevoelen, dan kwamen allerlei gedachten bij hen op over het verledene; zij begonnen na te sporen en zich in het hoofd te halen, wat zij in hunne jeugd gehoord hadden over nalatenschappen, welke nog niet of niet naar behooren afgedaan waren, allerlei vage vragen rezen bij hen, over erfgoederen, over door hunne voorouders aangegane verbintenissen, welke thans hunne bezittingen bezwaarden, over den bruidschat hunner schoonmoeders en andere even teedere familie-kwestiën. Daar kwamen zaakwaarnemers tusschen, die hunne verbeelding in de plaats der werkelijkheid stelden, de raad werd ingeroepen van rechtsgeleerden, en onze oude, geëerde geslachten begonnen elkander processen aan te doen, die altijd ingewikkelder werden en in altijd grooter wordende kringen rond zich grepen. Immer waren er advocaten te vinden, die de schemerachtigste onderstellingen als onbetwistbare feiten verdedigden en staande hielden, met behulp van spitsvondigheden en een omhaal van belezenheid in de costumiere rechten en plaatselijke gebruiken, die verbazing wekken. Jaren bleven die processen duren, tot alles, wat de rechtzoekende bezat, verslonden was en het geding onbeslist bleef liggen, door gebrek aan middelen om het nog verder voort te zetten. In plaats van er het herstel hunner verloopende zaken in te vinden, waren zij daardoor nog sneller hun ondergang tegemoet gegaan, tot spot hunner vijanden, die zich verlustigd hadden in het aanhooren der verwijtingen, die de twistende partijen elkander naar het hoofd slingerden; en het einde was gemeenlijk, dat op zekeren dag de schuldeischers hunne kasteelen en goederen aansloegen en gerechtelijk verkochten.

Dan kwamen rijke Hervormden uit het noorden in hunne plaats, die den grooten invloed, welke het heerlijke recht hun schonk, dadelijk aanwendden, om de kerkelijke

en burgerlijke politiek der Staten in Brabant te doen wortel schieten en voort te planten.

De oorlogen van Lodewijk XIV verhaastten den ondergang van anderen; wel rezen zij door het verschijnen der Fransche legers voor een oogenblik, zij traden weder in het bestuur hunner heerlijkheden en de omliggende vlekken en dorpen, ook kon er niet meer aan gedacht worden, de godsdienst-vervolging tegen hen gaande te houden; maar het verwoesten hunner oogsten op last der Staten, die den vijand allen levensvoorraad poogden te ontnemen, het afbranden hunner hoeven, het berooven hunner pachters, door de beide strijdende partijen, de zware oorlogslasten, richtten hen ten gronde en zoodra de Fransche legers aftrokken, werden zij weder uit alle betrekkingen verdreven en de godsdienst-vervolging herleefde met jeugdige kracht. Ook waren de Staten van overlang er op uit om de katholieke heeren te verdringen; met dat inzicht losten zij, waar het kon, de heerlijkheden in en gaven die weer uit aan anderen, welke hunne inzichten meer dienstbaar waren, vooral bij benoemingen, waartoe de heer voor verschillende ambten en bedieningen het recht had.

Toen de 17e eeuw ten einde liep en de 18e aanbrak, was de katholieke adel in Staats Brabant bijna geheel ten gronde gegaan; hunne afstammelingen vindt men later terug, als huurders der landhoeven die hunne voorvaders bezaten, enkelen ook op de lijsten der sub-alterne officieren van 's lands krijgsmacht of onder de beampten der Compagnie.

De „*Aenspraeck voor Jacob Everts van Vucht tegens de Wed. Joncker Dirck van Gerwen*” die mij deze regels ingaf, ligt voor mij; het zijn van ouderdom geel geworden papieren met bruine randen, beschreven met eene groote, forsche letter; niet meer dan twee of drie woorden telt elke regel; het zand, dat de schrijver over zijne versch voltooide bladzijde strooide, zit nog in de inkt. Eene geheele voorbijgane wereld rijst er voor

ons uit op, met het langdurige tijdperk van lijden en verlegenheid in onze adellijke huizen en kasteelen, waarmede zij ten einde liep. De blazoenen, beladen met schitterende émails, dier oude heeren en vrouwen, zijn ons alleen overgebleven; hunne nakomelingen bestaan nog de dorpen en de steden, onder de landbouwers; de neringdoenden, de handwerkers, en wat de aandacht waardig is, hoe gering van stand zij zijn geworden, zij hebben iets overgehouden, dat hen onderscheidt van de menschen tusschen welke zij leven; hun karakter is anders, hunne handelwijzen zijn anders, hen kenmerkt iets teruggetrokkenens; waaraan dit is toe te schrijven weten zij misschien zelf niet, want bij de meesten hunner is de overlevering te niet gegaan.

's-Hertogenbosch,

J. C. A. HEZENMANS.

UITBESTEDING VAN HET AMBT VAN NACHT- WAKER TE OIRSCHOT IN 1687.

In de Prothocollen van de Schepenbank van Oirschot over dat jaar komt dienaangaande het volgende voor:

Onder conditiën hiernaer beschreven soo willen heeren Officier, Schepenen ende van de Magistraet van Oirschot, naer voorgaende publicatie, ter puye van den Raethuys deser vryheyd op Sondach den 12^{en} October 1687 by den vorster van der Hulpen gedaen, affhangen ende ten minsten pryse voor den tijt van een jaer besteeden 't nachtroeperen off clappermansschap om voor eenen peninck in 't jaer te bedienen (maer alle weeken off alle maenden sijn verdiendt loon van heffer off borgemeester te beuren en ontfangen), 't selve kloeckelijck en getrouwelijck waer te nemen: dat is, dat hy sul schuldich ende verobligert sijn voor sijn tractement allen avonden ende nachten om te gaen mette clap ofte ratel te clappen, beginnende ende aenvanck nemende metten eersten November deses jaers 1687 des avonts ten thien uren ende alsoo alle uren den geheelen nacht deur tot 's morgens ten vier